

Hannu Nieminen
Professori
Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

Viestinnälliset oikeudet osana perusoikeuksia

Länsimaiden demokratian kulmakivenä on ihanne informoidusta kansalaisesta, joka kykenee parhaan mahdollisen saatavilla olevan tiedon pohjalta tekemään rationaalisia valintoja. Hallitsevan liberaalisen perinteen mukaan tämä toteutuu ideaalisesti yksilöllisen sananvapauden periaatteen kautta: demokratia toteutuu, kun kaikilla on mahdollisuus saada äänensä vapaasti kuuluville. Siksi julkisen vallan tehtävänä on poistaa kaikki esteet sananvapauden tieltä (ns. negatiivinen vapauskäsitelmä). Kriittisen näkökannan mukaan pelkkä sananvapaus ei riitä, koska se ei takaa kansalaisten yhdenvertaisuutta suhteessa tiedon ja informaation saatavuuteen ja kykyyn omaksua se. Siksi demokratian toteutuminen edellyttää, että julkinen valta turvaa myös kansalaisten yhtäläisen oikeuden parhaaseen tietoon ja informaatioon (ns. positiivinen vapauskäsitelmä).

Oikeus tietoon ja informaatioon voidaan jakaa viiteen ulottuvuuteen: oikeus pääsyyn, saatavuuteen, kompetenssiin, dialogisuuteen ja yksityisyyteen. Kaikille näille on myös oikeudellinen perusta – toisin sanoen, olemassa oleva lainsäädäntö takaa periaatteessa niiden yhtäläisen toteutumisen. Suomessa tärkein kansalaisten positiivisia viestinnällisiä oikeuksia koskeva normatiivinen dokumentti on Perustuslaki (PeLa 1999). Alemman tasoisia säädöksiä sisältyy moniin erityislakeihin, kuten rikoslaki, julkisuuslaki, tietoyhteiskuntakaari, sananvapauslaki, tietosuojalaki, jne.

Perusoikeuksien toteutumisen kriittisen tarkastelun kannalta on tärkeää selvittää, miten viestinnälliset oikeudet toteutuvat Suomessa tänään käytännössä. Esimerkiksi kansalaisten pääsyä tietoon ja informaatioon säännellään lainsäädännössä muun muassa sähköisen viestinnän yleispalvelusäädösten ja hallitsevaa markkinavoimaa (HMV) koskevien tietoyhteiskuntakaaren säädösten pohjalta. Tiedon ja informaation saatavuutta koskevat muun muassa kirjastolaki, Yleisradiolaki sekä lehdistötuki. Kansalaisten viestinnällistä kompetenssia pyritään edistämään koulujen mediakasvatuksella. Dialogisuuden edistäminen liittyy esimerkiksi julkisuuslakiin sekä sananvapauslakiin. Kansalaisten yksityisyyden suojaaminen kuuluu muun muassa julkisuuslain, tietosuojalain sekä rikoslain piiriin.

Perusoikeuksia koskevassa joukkoviestintään liittyvässä tutkimuksessa on perinteisesti keskitytty selvittämään vain sanan- ja lehdistönvapauden toteutumista. Ellei samalla tutkita, miten kansalaisten viestinnälliset oikeudet toteutuvat käytännössä, jää käsitys demokratian tilasta kuitenkin puutteelliseksi. Jatkotyössä on tärkeää kehittää tapoja mitata viestinnällisten oikeuksien tilaa Suomessa 2010-luvulla empiiristen mittareiden ja niiden jatkuvan seurannan avulla.